

ÖZEL SERMAYE HAREKETLERİ VE GERİ KALMIŞ ÜLKELER

Asist: Dr. Sait DİLİK

Kapital yaratma gücü ile kapitale duyulan ihtiyaç bakımından Dünya ülkeleri arasında büyük bir farklılık ve dengesizlik vardır. Örneğin kapital yaratma gücü yüksek olan bir kısım ülkelerde, ekonomi reel kapitale doymuş olduğundan, kapital talebi artık o kadar şiddetli değildir. Diğer bir kısım ülkelerde ise yetersiz bir kapital teşekkülü çok yüksek bir kapital talebi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Birinci gurup ülkeleri millî gelirleri yüksek, sanayileşmiş ileri ekonomiler arasında görüyoruz. Bu ülkelerde sermayenin fiyatı, yani faiz haddi ve kâr imkânları düşüktür. İkinci gurubu ise genellikle, kalkınma çabasında olan bütün geri kalmış ülkeler teşkil etmektedir. Bu ülkelerin doğal kaynakları elverişli olanlarında, kapitalin marjinal verimi yüksek olacağından faiz haddi ve kâr imkânları da yüksektir.

Ülkeler malların üretimi bakımından da farklı imkân ve şartlara sahiptirler. Bu durum dış ticarete yani malların, arzın fazla olduğu ülkelere talebin fazla olduğu ülkelere doğru akmasına yol açmıştır. Böylece, kısmen de olsa, ülkeler arasındaki farklı üretim imkânlarının doğuracağı dengesizlik ve sakıncalar giderilmiş ve fiyatlar birbirine yaklaşmıştır.

İşte mal ve hizmet akımına benzer bir şekilde sermayenin de, arzının fazla ve fiyatının düşük olduğu gelişmiş ülkelere, arzının az fakat fiyatının yüksek olduğu az gelişmiş ülkelere doğru akması gerekirdi. Gerçekten sermaye arz edenlerle talep edenlerin rasyonel hareketleri bu sonucu doğuracaktır.

Acaba realitede böyle bir sermaye akımı var mıdır? Sermaye, arzının fazla olduğu ileri ülkelere fiyatının yüksek olduğu geri kalmış ülkelere doğru akmakta mıdır? Bu akımı önleyen ya da yö-

nünü değiştiren etkenler var mıdır? Bu hususları cevaplandırabilmek için geçmişin ve günümüzün milletlerarası sermaye hareketlerine kısa bir bakış zorunlu olacaktır.

Yalnız burada kastedilen işletme ve kişilerin inisiyatiflerine dayanan kapital hareketleridir. Bunun ötesinde hükümetler arası anlaşmalara dayanan veya çeşitli millî ve milletlerarası kurumlar aracılığı ile yürütölen sermaye hareketleri varsa da bunlar konumuz dışında kalmaktadır. Bunlara ancak gerekli olduğunda değinilecektir. Ayrıca daha çok spekülâtif amaçlar güden kısa vâdeli özel kapital hareketleri de dikkate alınmayacaktır.

Uzun vadeli sermaye hareketleri ilk zamanlarda hemen hemen tümüyle milletlerarası sermaye piyasalarında obligasyon alım-satımlarına dayanmaktaydı. Sermaye ihraç eden ölkelerin işletme ve kişileri sermaye ithal eden ölkelerdeki daha yüksek faiz hadlerinden yararlanmak amacıyla bunların obligasyonlarını satın alıyorlardı. Günümüzde ise özel sermaye hareketlerinde ihracat kredileri, belirli yatırım projelerinin finansmanı, diğer ölkelerde iştiraklere girişerek ya da tesisler kurarak direkt yatırımlar yapılması şekilleri önem kazanmıştır. Son zamanlarda Amerikan firmaları çeşitli Avrupa ölkelerinde kurulu tesisleri satın alma yoluna gitmektedirler.

Milletlerarası sermaye hareketleri ilk defa 19 uncu yüzyılda geniş bir anlam kazandı. O zamanların en gelişmiş ölkesi İngiltere idi. Bu ölkeden Batı Avrupa ile Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Avustralya gibi deniz aşırı ölkelere ve bazı İngiliz kolonilerine sermaye akmaya başlamıştı. Böylece, yabancı sermaye, sömürge olarak istismar edilenler dışında, bu ölkelerin kalkınmasında ya da daha fazla geri kalmamasında önemli bir rol oynamıştır.

Birinci Dünya savaşına doğru İngilterenin yanında özellikle Fransa ve Almanya da kapital ihraç eden ölkeler olarak ortaya çıktılar. Bu üç ölkeden dışarı akan sermaye toplamı 1914 yılında 33 milyar doları bulmuştu. Fakat bu miktarın yarısından fazlasını (18 milyar dolar) İngiliz sermayesi teşkil etmişti (1). Bütün bu sermaye hareketleri serbest işletme ve kişilerin inisiyatifine dayanıyordu. O zamanların genel ekonomik görüş ve politikasına uygun olarak sermayeye ölkeler arasında tam bir hareket serbestisi tanınmıştı. Bu sermaye hareketlerini ürkütücü siyasî istikrarsızlıklar ve güvensizlikler yoktu.

(1) Internat. Capital Movements during the Inter — War Period, UN 1949, S. 2. Bak. Staatslexikon, Bd. 4, Freiburg i/Br 1959, s. 374.

Birinci Dünya Savaşı bu üç ülkeyi ekonomik bakımdan sarstı. Böylece bunlar sermaye ihrac eden ülkeler olarak önemlerini kaybedince yerlerini Amerika Birleşik Devletleri aldı. Amerika Birleşik Devletlerinden 1920 lerde diğer ülkelere, bu arada savaş sonu ekonomik gücünü kaybetmiş ileri endüstri ülkelerine, büyük çapta sermaye akımı oldu.

1930 Dünya Ekonomik krizi bu akımı tersine çevirdi. Gerçekten bir taraftan Amerika'dan yeni sermaye ihracı durmuş, kısa vâdeli krediler daralmışken eski kredilerin geri ödenmesi gerekmişti. Çok geçmeden ülkeler millî ekonomileri üzerinde krizin etkisini azaltmak amacıyla adeta yarışircasına devalüasyonlara ve döviz tahditlerine başvurdular. Bunların sonucu milletlerarası özel sermaye hareketleri hemen hemen tamamen duruldu.

İkinci Dünya Savaşından sonra, çöken ekonomilerin tekrar kalkındırılma çabası ile birlikte, milletlerarası kapital hareketleri de yeniden hızla gelişmeye başladı. Fakat bu gelişimle birlikte, sermaye hareketleri yeni bir özellik kazandı. Şöyle ki:

İkinci Dünya Savaşına kadar hemen hemen bütün kapital hareketleri, yukarda değinildiği üzere, piyasa kurallarına yani serbest işletme ve kişilerin kararlarına dayanmıştı. Halbuki artık şartlar değişmişti:

Batı ülkelerinde 1930 larda ve Harpte başvurulmuş bir çok katı tahdit ve müdahalelerden hemen uzaklaşamamıştı. Bu ise sermayenin ülkeler arasında serbestçe hareketini engellemekte ya da hiç değilse kısıtlamakta idi. İzlenilen istihdam politikaları ve bununla ilgili enflasyonist gelişimler özel sermaye hareketleri için güvensizlik doğuruyordu.

Öte yandan devletlerin fonksiyonu genişlemiş ve devlet bütçeleri millî ekonomi içerisinde gittikçe daha önemli bir unsur haline gelmişti. Dünyanın politik görüşü de değişmişti. Amerika Birleşik Devletleri savaşta çöken Avrupa ülkelerinin yeniden kalkınma çabalarını teşvik etme ve desteklemeyi millî çıkarlarına uygun bulmuştu. Bundan sonra da ekonomik bakımdan ileri ülkeler çeşitli sebeplerin itisiyle geri kalmış ülkelerin kalkınma sorunları ile ilgilenmeye, onlarla bu yönde de ilişkiler kurmaya başlamışlardı.

İşte bütün bu etkenler sonucu, hükümetler arası anlaşmalara dayanan ya da çeşitli millî ve milletlerarası kurumlarca yürütülen sermaye hareketleri önem kazandılar. Ülkelerarası özel sermaye hare-

ketleri ikinci plâna itildi. Örneğin 1945 — 1956 yılları süresince batı ekonomileri arasında ki sermaye akımının dörtte üçü hükümetten hükümete sağlanan karşılıklı, karşılıksız kredi ve yardımlarla çeşitli millî ve milletlerarası teşekküllerin kredileri şeklinde idi. Ancak geri kalan dörtte biri özel sermaye akımını teşkil etmişti (2).

Bununla birlikte 1930 lardaki büyük sarsıntı sonucu ülkeler arası özel sermaye hareketlerinin tamamen durmasından sonra bu gelişimi tekrar olumlu bir ilerlemenin başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür.

Günümüzün özel sermaye ihraç eden ülkeleri arasında en önemli yeri Amerika Birleşik Devletleri almaktadır. Örneğin bu ülkeden ihraç edilen net özel sermaye miktarı 1946 da 12,3 milyar dolar iken yılda, yaklaşık olarak ortalama, 1,8 milyar dolarlık bir artışla 1956 da 30 milyar dolara yükselmiştir. Bu yıllık artış Dünya yüksek ekonomik konjonktürünün etkisi altında hızlanarak 1957 de 4 milyar dolara çıkmıştır (3). Fakat son yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinin tediye bilânçosu durumunun iyice kötüleşmesi sebebiyle özel sermaye ihracı tekrar gerilemiş ve bu ülke dış yatırım ve iştiraklerinin kârlarını geri transfer ettirmeğe başlamıştır.

Birleşik Amerika'dan sonra kapital ihraç eden en önemli ülkeler İngiltere, Fransa, İsviçre, ve Batı Almanya'dır. İngiltere hariç bu ülkelerin toplam özel kapital akımı içindeki payları çok küçüktür. Fakat İngiltere son yıllarda dış ekonomik dengesinin sarsılması sonucu şimdi bazı döviz tahditlerine başvurmakta, dış yatırımlarını kısıtlamaktadır. Ancak Batı Almanya, tediye bilânçosu 1950 lerden beri devamlı fazlalık gösterdiğinden resmî kredi ve yardımlar yanında özel sermaye ihracında da gün geçtikçe artan bir önem kazanmaktadır. Örneğin 1952 — 1964 yılları arasında Alman müteşebbislerinin dış yatırım ve iştiraklerinin tutarı 7,21 milyar markı bulmuştur. Bu rakamdan son iki yıla düşen pay 1,31 ve 1,34 milyar marktır (4).

Görüliyor ki, sermaye ihraç eden ülkelerin ekonomik durum ve politikalarındaki değişmelere göre dalgalanmalar olmakla bir-

(2) Staatslexikon, Bd. 4. s. 375 Freiburg i/Br 1959.

(3) Staatslexikon, Bd. 4. s. 375.

(4) Federal Almanya İktisat Bakanlığının açıklaması, Bak: Die Zeit, 16 Nisan 1965, «Wirtschaft» kısmı.

likte, ülkeler arası özel kapital ihracı önemli miktarlar tutmaktadır. Bu da geri kalmış ülkelerin kalkınmalarında, kendi kaynakları ile diğer hükümetler ve malî kurumlardan aldıkları dış yardım ve krediler yanında, hiç de küçümsenmeyecek bir rol oynayabilir. Kaldı ki sermaye ihraç eden ya da ihraç edebilecek durumda olan ülkelerde, sermayenin serbestçe dışarıya çıkışını engelleyen tahditler tamamen kaldırılabilirdiğinde yeni potansiyel sermayelerin katılmasıyla milletlerarası sermaye akımının genişleyeceği söylenebilir. Bunun ise geri kalmış ülkelerin kapital ihtiyaçlarının karşılanması ve kalkınmaları açısından büyük bir anlam taşıyacağı açıktır.

Fakat günümüzde geri kalmış ülkeler yabancı özel sermayeden çok az yararlanabilmektedirler. Yabancı özel sermaye büyük çoğunlukla ekonomik bakımdan ileri bazı sanayi ülkelerine akmaktadır. Örneğin yukarıda sözü geçen Amerikan sermayesinin yarısından fazlası ileri ülkeler olan Kanada ve Batı Avrupa'ya yönelmiştir. Bu sermayenin üçte birine yakın bir kısmı da komşu Lâtin Amerika ülkelerine akmıştır. Öte yandan bu sermayeler, hemen hemen yalnız petrol ve madencilik alanına yönelmiş ve Amerikan firmalarının direkt yatırımlarını teşkil etmiştir. Gene Batı Almanya'nın dış yatırım ve iştiraklerinin büyük çoğunluğu Avrupa ve Kuzey Amerika'da yapılmıştır. İsviçre'den ihraç edilen sermayeler de aynı şekilde çoğunlukla Avrupa ve Kuzey Amerikaya akmaktadır. İngiltere'den çıkan sermayenin büyük çoğunluğu, kendisiyle politik ve para düzeni bakımından sıkı bağlar taşıyan Commonwealth ülkelerine gitmiştir.

Yukarıda değinildiği üzere 19 uncu Yüzyılda Batı Avrupa ve sonra Kuzey Amerika'nın kalkınmasında İngiliz (özel) sermayesinin büyük rolü olmuştu. Acaba şimdi yabancı özel sermaye niçin günümüzün geri kalmış ülkelere yönelmiyor? Bunun şüphesiz birçok nedenleri vardır:

Önce belirtmek gerekirken, 19 uncu Asırda dışarı çıkan İngiliz sermayesi zorunlu olarak sanayileşmede geri kalmış ülkelere akmıştı. Çünkü o zamanlarda İngiltere dışında başka sanayileşmiş ülke yoktu. Fakat sermayenin diğer ülkeler dururken örneğin özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya akmış olmasının sebepleri olabilir. Gerçekten bu ülkelerin, yabancı sermayeye sağladıkları özel imkânlar yanında, İngiltere ile kültürel ve kişisel bağları kuvvetli idi. Buralarda müteşebbis bir kitle ve vasıflı elemanlar mevcuttu. Bu ülkeler yabancı sermayeye gerekli güvenliği sağlayabiliyorlardı.

Halbuki günümüzde şartlar başkadır. Geri kalmış ülkelerin yanında, yabancı sermaye için henüz çekici sayılabilecek ve ona kapılmanın açmış ileri ülkeler de vardır. Bu ülkeler yabancı sermayeyi kendilerine çekme bakımından birçok avantajlara sahiptirler. Önce bunlar reklâm ve tanıtma faaliyetlerinin etkisini bilmekte ve bunları geniş çapta ve başarılı olarak yürütebilmektedirler.

Bu ülkelerde sermaye piyasaları gelişmiştir. Buradaki insanlar kapital ihraç eden ülkelerle daha sıkı kültürel ve kişisel temaslara sahiptirler.

İleri ülkelerin genellikle oturmuş sosyal, politik ve ekonomik düzenleri yabancı sermayeye güven sağlayabilmektedir. Bu ülkelerde yabancı sermaye ile çalışabilecek müteşebbis kitleleri ve vasıflı elemanlar vardır. Kurulacak işletmelerin iyi ve verimli çalışabilmeleri için gerekli temel yatırımlar yapılmıştır.

Bunlara karşılık günümüzün geri kalmış ülkelerinin ekonomik, sosyal ve politik düzenleri henüz oturmamıştır. Bu ülkelerin çoğunda yabancı sermaye sosyalist ya da aşırı milliyetçi akımlarla karşılaşmakta ve günün birinde millileştirileceğinden korkmaktadır. Buralara yatırılan ana sermaye ve kârların geri transfer edilmemesi, açılan kredilerin ve faizlerinin geri ödenmemesi ihtimalinden çekinilmektedir.

Geri kalmış ülkelerde sermaye piyasaları ya hiç yoktur ya da az gelişmiştir. Bu durum bu ülkelere sermaye ihraç etmek isteyenlerin birçok kolaylıklardan yararlanmasına engel teşkil etmektedir. Geri kalmış ülkelerin kötü işleyen idare teşkilâtları aslında arzu edilen sermayelere de ayrıca güçlükler çıkartmaktadır.

Geri kalmış ülkelerde enflasyonlar ve bununla ilgili olarak ekonomik istikrarsızlıklar daha sık görülmektedir. Ekonomiye yapılan birçok zorunlu ya da zorunlu olmayan devlet müdahaleleri, tahditler ve katı tedbirler yabancı sermayeyi ürkütmektedir.

Geri kalmış ülkelerde bütün bu riskleri karşılayacak çok yüksek kârlar ya da faiz sağlama imkânları her zaman mevcut değildir.

Öte yandan geri kalmış ülkeler açısından da yabancı sermayenin tehlikeli olduğu ya da gözüktüğü tarafları vardır. Bu ülkeler yabancı sermayenin, millî ekonomilerinin ana kaynaklarını ele geçireceğinden, iç ve dış politikalarının yabancılara etkisi altında kalacağından endişe duymaktadırlar. Bu konuda örneğin İtalya ve

Fransa gibi ileri memleketler bile Amerikalıların, ülkelerinde yeni tesisler kurma yerine mevcut işletmeleri satınalmaya girişmelerine karşı şiddetli tepki göstermektedirler.

Yabancı sermaye geri kalmış ülkelerde yukarıda değinilen risklerden ürktüğünden kısa zamanda çok yüksek kârlar ya da faiz elde etme çabasıdadır. Yüksek kârlar çok zaman yabancı sermayeli işletmelerin bu ülkelerde fiilî tekel teşkil etmelerinden doğmaktadır. Gerçekten geri kalmış ülkelerin ilkel ve cılız üretim kapasiteleri ile tediye bilânçosundaki bünyevi açıklar dolayısıyla dışarıya karşı yarı kapalı ekonomileri yeterli rekabet şartları doğurmaya elverişli değildir. Kaldı ki, yabancı sermayeli müteşebbisler geri kalmış ülkelerin dara düşmüş olmalarından, olayları yeterince değerlendirememelerinden ya da buralarda iktisadî ve siyasî ahlâkın ve görev anlayışının henüz gelişmemiş olmasından yararlanarak kendi lehlerine bir takım tavizler koparabilmekte, haksız çıkarlar sağlayabilmektedirler. Böylece yabancı sermayenin elde ettiği yüksek kârlar geri kalmış ülkelerin kalkınmalarını güçleştirmekte, yüklerini ağırlaştırmakta ya da kaynaklarının israfına yol açmaktadır. Yüksek faizle alınacak yabancı krediler ise, geri kalmış ülkelerin kaynaklarını her zaman rasyonel kullanamadıklarından ekonomiye çok pahalıya mal olmaktadır.

Diğer bir sorun da geri kalmış ülkelerin hızlı kalkınmaları için öncelik taşıyan ve bu sebeble teşvik etmek istedikleri yatırımlarla yabancı sermayenin bu ülkelerde yapmak istediği yatırımlar arasında her zaman bir benzerlik olmamasıdır.

Görülüyor ki milletlerarası özel sermaye hareketlerinin geri kalmış ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynayabileceği açıkken yukarıda değinilen bir takım olumsuz şartların varlığı, kalkınmada bu kaynaklardan yararlanılmasını engellemektedir. Özel yabancı sermaye geri kalmış ülkelere gereğince akmamakta ya da bazan bu ekonomiler için zararlı olabilmektedir. Bu olumsuz unsur ve şartların giderilmesi güçtür, fakat imkânsız değildir. Geri kalmış ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında yapılacak samimi bir işbirliği ve gösterilecek karşılıklı gayretler sayesinde özel sermayenin geri kalmış ülkelere akması ve bundan her iki tarafın yararlanması mümkün olabilir.

Bu yazının çerçevesi içerisinde böyle bir işbirliğinin şekli, taraflara düşen sorumluluk ve çabalar üzerinde durulamaz. Ancak biz önemli bulduğumuz şu birkaç noktaya değineceğiz :

Önce geri kalmış ülkeler yabancı sermayenin hangi alan ve şartlarda millî çıkarlarına uygun olacağını ve ekonomilerinin istismarına yol açmayacağını bilmelidirler. Bunun ışığında yabancı sermayenin tabi olacağı şartlar ve ona sağlanan imkânlar tesbit olunarak geniş ve etkin bir tanıtma ve reklâm kampanyası ile ileri ülkelerdeki iş çerçevelerine duyurulmalıdır. Yabancı sermaye ithali için konulmuş şartlar da güven sarsacak şekilde sık sık değişiklikler yapmaktan kaçınılmalıdır.

Geri kalmış ülkeler yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak ve ileri ülkelerin sermaye piyasalarından yararlanabilmek için kendi sermaye piyasalarını da geliştirmelidirler. Kaldıkları sermaye piyasasının geliştirilmesi zaten kalkınmanın iç finansmanı için zorunlu şartlardan biridir.

Gelişmiş ülkeler yeterli ve objektif uzmanları ile ve samimi olarak geri kalmış ülkelere yardım edecek olurlarsa bu sorunların çözümlenmesi kolaylaşacaktır.

Sermaye ihraç eden ülkeler geri kalmış ülkelere gidecek özel sermayeye ister vergileme yoluyla dolaylı ister direkt olsun engel ve kısıtlamalar koymamalıdır. Bu ülkeler kendi sermaye piyasalarında geri kalmış ülkelerin aksiyon ve obligasyonlarının (varsa) serbestçe sürümünü sağlamalıdır.

Gelişmiş ülkelerin hükümetleri ülkelerinden geri kalmış memleketlere sermaye ihraç eden işletme ve kişilere, anlaşmaların tek taraflı ihlâli, millileştirilme ve diğer rikslere karşı kefalet ve teminatlar vermelidirler. Bu hizmetlerden ücret alınmamalıdır. Bu hükümetlere karşı da aynı şekilde geri kalmış ülkelerin hükümetleri kefaletler ve teminatlar sağlayabilirler. Gelişmiş ülkeler geri kalmış ülkelere bu şekilde yardım ve kolaylıklar gösterirken bir takım siyasî ve ekonomik ard düşünceler taşımamalıdır.

Sermaye ihraç eden ülkelerle verimli bir işbirliği yapıldığı ve gereğince tedbirler alındığı takdirde yabancı sermaye çok daha düşük faiz ya da az kârla geri kalmış ülkelere girebilecektir. Böylece yalnız mevcut sermaye akımının daha büyük bir kısmı geri kalmış ülkelere yönelmekle kalmıyacak, bu ülkelere aynı zamanda yeni potansiyel sermayeler akacaktır.

Taraflar zorunlu olan bir işbirliği kuramaz, gerekli tedbirleri alamaz ya da bunda saimi olmazlarsa yabancı özel sermaye geri kalmış ülkelere çekinmekte devam edecek, bir yandan yüksek kâr hırsı ve istismarcılık öte yandan millileştirme ve müsaderele sürüp gidecektir. Bundan da her iki grup ülkeler yani Dünya ekonomisi zarar görecektir.